

ÁRDRÁGÍTÓ VISSZAÉLÉSEK A HORTHY-KORSZAKBAN

EXAMPLES FOR SHARKING MISUSES IN THE HORTHY-ERA

Czipfel Tibor*

Abstract

In this article I will present the sharking misuses in the Horthy-era. The first half of the 20th century made a big impact on Hungary. After the first world-war the rule of law recovered with the I. Act of 1920. Sharking misuses constituted serious concerns. The number of these crimes just wouldn't decrease. The main intention was that the law will address this. The other direction in my work is to introduce the relative terms. The definition of these terms helped the work of the court and the interpretation of the actions. Within this framework a lot of important matters were determined, such as: who were the perpetrators of the sharking misuses, which authority defined the prices and what was the nature of this crime. Lastly, from these verdicts I ascertained how effective was the law.

Keywords: legal history, Horthy-era, sharking misuses, law, Hungary

Kulcsszavak: jogtörténet, Horthy-korszak, árdrágító visszaélések, jog, Magyarország

Bevezető gondolatok

Tanulmányom témájának a Horthy-korszakban elkövetett árdrágító visszaélésekkel kapcsolatos fogalmak magyarázatát, a magatartás személyi és tárgyi feltételeinek megvalósulását, valamint cselekvési viszonyaira jellemző meghatározását választottam.

Két alapvető szempont vezetett, hogy ezekre a bűncselekményekre jellemző sajátosságokat részletezzem. Egyfelől a háborús kiszolgáltatottság okaként a bűnözési statisztikákban rendszerszinten jelentkező elkövetés mennyiségi növekedése, másrészt a kor erkölcsi értékrendjével való ütközése adta ennek tartalmi keresztmetszetét.

A kutatásom ismertetését társadalmi áttekintéssel nyitottam meg. Milyen volt a korabeli társadalom, és hogyan reagált a jogalkotó az árdrágítással kapcsolatban felmerülő problémákra?

Ezt követően elemeztem azokat a fogalmakat, az elkövetésre vonatkozó megállapításokat, amelyek alapján aprólékosan kimutatható volt az akkori társadalmi értékrend és ennek büntetőjogi vetülete.

A sajátosságok jellemzőire adott válaszok formáját, jellemző példákon keresztül támasztottam alá, melyek betekintést engedtek egyrészt a korszak törvényi mechanizmusába, másrészt a hatóságoknak a felmerülő problémákra adott reakcióiba és társadalmi válaszaiba.

* Czipfer Tibor, elsőéves levelező tagozatos joghallgató. E-mail cím: mernokur@citromail.hu. Konzulens: Dr. Lehotay Veronika, PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam-és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék.

Időszerűségét a mai napig indokolja a megvalósítás egyre változatosabb formában jelentkező élethelyzetei, és ezeknek a cselekményeknek a modernitással kapcsolatos összefüggései.

A korabeli szakirodalom közül, amelyek a témában megjelentek, ifj. Nagy Béla „Az árdrágító visszaélések jogszabályai” című, 1941-ben megjelent munkája adta a kutatásom fő irányvonalát, segítette dolgozatom megírását, és konkrét példákon keresztül engedett betekinteni az első világháború utáni időszak küzdelmeibe.¹ Jelenleg, napjainkban a témát Varga Norbert kutatja, aki az 1920. évi XV. törvénycikk alapján hozott jogerős ítéleteket elemezte a Szegedi Ítéltábla gyakorlatában. Munkásságának másik fontos területe a kartelljoghoz kapcsolódik, aminek nemcsak az iparra és mezőgazdaságra, hanem általában a fogyasztó közösségre való kihatásait is vizsgálta a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931. évi XX. törvénycikk kodifikációjáról írt monográfiájában.²

1. Társadalmi háttér

Leszögezhető, hogy a XX. század zűrzavaros évei Magyarországon is - kis ország lévén - éreztették geopolitikai és lokális hatásukat.

Az első világháború véget vetett a sokak számára aranykornak, (Gründerzeit) nevezett évtizedeknek, amely a kiegyezés után a civilizációs és megújulás, valamint a kulturális fejlődés időszaka volt.

A háború okozta társadalmi tapasztalatok erkölcsi és gazdasági kiszolgáltatottságot, züllést eredményeztek. A morális mélység a Tanácsköztársaság hónapjaiban bontakozott ki, melynek rövid időszaka után az 1920. évi I. törvénycikk helyreállította a jogállamiságot, ami megalapozta a Horthy-korszak létjogosultságát. Szakály Sándor is emellett érvelt, mikor kiemeli, hogy: „Az 1919-es választójogi rendelet kifejezetten haladónak tekinthető a korszakban, a két világháború közötti időszakot a politikai pluralizmus jellemezte, csupán a kommunistákat zárták ki ebből.”³

Szita Szabolcs ezt a feltevést óvatosabban kezelte, mert szerinte bár a bethleni konszolidáció törekedett az alkotmányosság megőrzésére, de a korszak jogállamisága nem volt egységes, ez folyamatosan változott. Hasonló álláspontra helyezkedett a kérdésben Turbucz Dávid is, véleményében kifejtette a korszak elnevezésére jobban illene a Bethlen-korszak.⁴ Papp Ignác szerint az államszervezet kérdéseiből kiindulva meg lehetett állapítani, hogy a jogfolytonosság eszméjének megfelelően visszaállították ugyan a Tanácsköztársaságot megelőző állami szervezetet, bár, teszi hozzá: „a jogfolytonosság eszméje nem érvényesült töretlenül, ugyanis a felsőházat csak később hozták létre.”⁵ Farkas Ferenc pedig külön kiemelte,

¹ NAGY Béla: Az árdrágító visszaélések jogszabályai. A szerző kiadása, Budapest, 1941.

² VARGA Norbert: *Árdrágító visszaélések a Szegedi Ítéltábla gyakorlatában az 1920. évi XV. törvénycikk alapján*, Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica 2017/2. szám 83-93. http://acta.bibl.u-szeged.hu/56969/1/juridpol_forum_007_002_083-093.pdf; VARGA Norbert: *A kartellfelügyelet bevezetése Magyarországon az 1931. évi XX. törvénycikk kodifikációja és gyakorlata*, Iusperius Kiadó, Szeged, 2020.

³ Mit kezdjünk Horthyval? - Horthy- vita a Kossuth-klubban, <https://ujkor.hu/content/mit-kezdjunk-horthyval-horthy-vita-kossuth-klubban> (A letöltés ideje: 2021. március 22.)

⁴ Mit kezdjünk Horthyval? - Horthy- vita a Kossuth-klubban, <https://ujkor.hu/content/mit-kezdjunk-horthyval-horthy-vita-kossuth-klubban> (A letöltés ideje: 2021. március 22.)

⁵ POPOVICS Béla (szerk.): *Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról*, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958. 193.o.

hogy még Horthy Miklós eltávolítását követően a törvényhozó intéző bizottság 1944-ben szükségét érezte kijelenteni, hogy a kormányzó alatt az ország jogállam volt.⁶

A törvényi revízió azonban már a kezdeti időszakban keresztútzben találta magát azokkal a fellépő bűncselekményekkel, amikkel szemben a hiányos, vagy már nem hatályos törvények nem mutattak kellő visszatartó erőt a bűnelkövetés vonatkozásában. Esetleg nem is voltak egyáltalán ilyen jellegű jogszabályok.

„Ez a magyarázata annak, hogy mikor ezek a nem is szórványosan, hanem epidémiaszerűen fellépő bűncselekmények a háború különböző korszakaiban a jogrendet megtámadták, a közvádlok s bíróságok teljesen tájékozatlanok voltak, mert vagy volt ugyan, de hiányos és hatálytalan törvény bizonyos háború szülte bűncselekmények megtorlására; vagy egyáltalán nem volt megfelelő törvényünk.”⁷

A fentebb, elsőként említett csoport tartalmazta a hadseregben történt szállításokkal összefüggésben felderített visszaéléseket, az utóbbi, nevesített cselekmények közé pedig az árdrágítás és lánckereskedés, mint magatartási cselekmény tartozott, szerteágazó elkövetési tényállással. A honvédelem körében megvalósított visszaélés azonban *„kifejezetten csupán a haderő részére eszközöndő szállítás iránt kötött szerződésnek nem teljesítését vagy nem megfelelő teljesítését kriminalizálja.”⁸* Ezenfelül, volt még egy kategóriája, ami a hadi körülmények között elkövetett cselekmények megítélését megfelelő keretbe helyezte, ez pedig a hazatérő frontkatonák által elkövetett köztörvényes bűncselekmények fajtáinak szankcionálására szolgált: *„melyekre volt ugyan törvény, de részint enyhe volt, részint a Károlyi idejében dúlt anarchiában megtorlásról alig lehetett szó.”⁹*

A törvényhozás nem adott kellően visszatartó erejű választ ezen bűncselekmények elleni érdemi fellépést illetően, ugyanis *„lagymatag s igen enyhe büntetési tételeket állapított meg.”¹⁰* Egyfelől a feltételek megszűnése miatt eltűntek a honvédelem kötelékébe tartozó bűncselekmények, másrészt a háború utáni fosztogatás, rendzavarás a katonák részéről tűnt el, mint elkövetési mód, ami annak volt betudható, hogy sokan hazatértek közülük. Ugyanakkor éppen az árdrágító visszaélések elkövetési mechanizmusa nem akart visszaszorulni, sőt, ami a háború utáni lánckereskedés dinamizmusát érinti – ez később jelentősen alábbhagyott – a korai '20-as években nagyon előretört. Azonban nemcsak, hogy *„nem gyöngülnek az ezeket létrehozó kriminogén társadalmi energiák, hanem - szinte szörnyűség le is írni - ezen piszkos bűnök energiái napról-napra erősödnek.”¹¹* Mintegy, a társadalmi igényként emlegetett probléma fennhangon való kijelentésére szolgált, magának Horthy Miklós kormányzónak a megválasztási beszédéből kiragadott részlet, ami az árdrágítók hordája elleni hatékony fellépést sürgetett.

„1920. március 5-én a nemzethez intézett szózatában azt mondja igen bölcsen, hogy: Nem lehet túrnünk tovább, hogy. árdrágítók, élelmiszerrejtegetők és mindenféle uzorások lelketlen hada folyton rohamosan gazdagodjék, míg mások az éhhalállal küzdenek.”¹²

⁶ FARKAS Ferenc: *Az altöttingi országgyűlés története*, Mikes Kelemen kiadóvállalat, München-Washington, 1969, 28. o.

⁷ VARGHA Ferenc: *Lánckereskedők és árdrágítók. Jogtudományi Közlöny* 1920/7. szám 55. évfolyam, Franklin-társulat, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 49. o.

⁸ ANGYAL Pál: *A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények különösen a hadi szállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról szóló 1915. évi XIX. törvénycikk és a gyorsított bűnvádi eljárás szabályai*, Wessely és Horváth könyvkiadóhivatala, Pécs, 1916, 7. o.

⁹ VARGHA i.m. 49. o.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

¹² Uo.

Egyrészt nagyon erős üzenet volt ez a kormányzó feladatának és fellépésének irányvonalában meghatározott értékrend tekintetében, másrészt az ország gazdasági erejének és potenciájának megőrzése szempontjából fontos irányelv.

Ezt jelzi, hogy: „Jellemző a kor szellemére és erkölcsi felfogására az a körülmény, hogy a lánckereskedők megfenyegetése a kormányzó ünnepélyes szózatában, vagyis olyan államfői aktusban foglal helyet, ahol az állam jövőjéről, állam életünk kialakulásáról, a társadalom céljairól, feladatairól, s kötelességeiről, tehát csakis oly nagy és fontos dolgokról lehet szó, melyek az állami élet gerincét, a társadalom csontvázát alkotják.”¹³

Az államhatárokon belül elkövetett bűncselekmények szoros kölcsönhatásban álltak annak politikai és gazdasági életének változásaival szemben, az egyénre jellemző szerzési vágy azonban mint emberi tényező alapvetően találkozott a háború utáni erkölcsi zülléssel, létbizonytalansággal; a háború eredménye tehát az volt, hogy a megélhetési feltételek nagyrészt elapadtak. A helyzet kedvezett az áruuzsora kialakulásának, ami mindig egyfajta gazdasági anarchiát eredményez, mert az árdrágítók és lánckereskedők tevékenységének egyre erőteljesebb elterjedése fordítottan arányos volt az erkölcsi értékek és életminőség viszonyában, az élelmiszerhiány miatt a falvakra voltak utalva a városlakók nagy részben, és éppen akik ellen a törvény szigorral lépett volna fel, azok dőzsöltek és éltek nagy lábon, és az árszabályozás nyújtotta törvényi kereteket kijátszva, spekuláltak a nagy többség rovására.

„A bűnesetek száma az első világháborút követően igencsak megemelkedett, mely változást a megelőző háborús élményekkel hozhatjuk közvetlen összefüggésbe.”¹⁴

A társadalmi szintű szociális megszilárdulás hiányzott. A büntetések mértéke nem hozta meg a célzott joghatást. Az országhatár nem volt egységes, a gazdasági és monetáris rendszernek új iramra, löketre volt szüksége, ez a kialakult nyersanyaghiány függvényében még inkább szükségesség vált, nemzeti valutánk értéktelenedett, energiahordozókban behozatalra szorultunk, és a szomszédos országok gyanakvása mellett a társadalmi problémák is halmozottan éreztették hatásukat.

Ennek megszüntetését volt hivatott elősegíteni, a gazdasági visszaéléseket felszámolni, és a korszaknak megfelelő erkölcsi értékrendet visszaállítani az árdrágító visszaélésekről benyújtott törvényjavaslat, amely az elkövetésekkel és emelkedő tendenciájukkal szembeni fellépést sürgette, ugyanis a nemzet erejének és gazdasági fejlődésének szabtak gátat és emésztették fel annak összetartó erejét.

Valamint azt a megváltozott közfelfogást juttatta érvényre a törvény, „midőn szigorú büntetés alá helyezi az árdrágításnak lehetőleg minden alakját.”¹⁵

A törvényesség keretének kialakítása nemcsak azt irányozta elő fő célkitűzésként, hogy az elkövetők által az állam érdekköre és a sértett felek magánérdeke ellen elkövetett jogsérelmet megtorolják, hanem a bűncselekmény ismételt elkövetésétől való elriasztás is a kiemelt szempontok között szerepelt.

A következő részben ismertetem a konkrét tényállásokat minősítő körülményeket, melyek segítettek egyfelől a jogrend által megfogalmazott hiányosságok gyakorlati megvalósítását, másfelől a jogszabályi környezet kialakításában az eljárásjogot juttatták érvényre.

¹³ Uo.

¹⁴ GYÁNI Gábor: *A bűnözés Horthy-kori történetéhez*, Történelmi Szemle 2005/3–4. szám 381. o. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2005-3-4/381-392_Gyani.pdf

¹⁵ VARGA i. m. (2017) 85. o.

2. Az árdrágító visszaélésekkel kapcsolatos fogalmak, az elkövetés személyi, tárgyi és cselekvési viszonyaira vonatkozó meghatározások

Az 1920. évi XV. törvénycikk 1. szakaszának 1. pontja értelmében az ártúllépés közszükségleti cikkek esetében került megállapításra, a megengedett vagy a hatóság által megszabott legmagasabb ár túllépése esetén.

2.1. Magában hordozza a kérdést, hogy mi minősült közszükségleti cikknek?

A bírói gyakorlat adott erre választ. A megfogalmazás egyrészt megmutatja ennek tartalmi jelentőségét. A Magyar Királyi Kúria 710. sz. elvi határozata szerint: „...a szabad forgalom korlátozásánál a jogilag védett érdek az, hogy az állam polgárai a közszükségleti cikkekhez, amelynek forgalma korlátozva van, aránylagosan és így igazságos elosztás szerint juthassanak hozzá.”¹⁶ Tehát az arányosság és igazságosság, mint két legfontosabb gyakorlati tényező érvényesülését tűzte ki célként. Másfelől az 1920. évi XV. törvénycikk 1. szakaszának 1-2. és 4-7. pontjában meghatározott árdrágító visszaélést csak közszükségleti cikkekre vonatkozólag lehet elkövetni.¹⁷

A közszükségleti cikk fogalma relatív, nem határozták meg pontosan. A Magyar Királyi Kúria szerint: *Közszükségleti cikk olyan áru, melyet minden a kultúra átlagos színvonalán álló ember az élet rendes körülményei közt, tekintet nélkül társadalmi állására, műveltségére s vagyoni viszonyaira, használhat, sőt az életszükségletek ésszerű és célszerű kielégítése végett rendszeresen vagy időnként kell is használnia.* (Bjt. 73. K. B. 2/1921)¹⁸

A meghatározás alapján közszükségleti cikknek tekinthetjük általában az élelmezés, ruházkodás és ezekhez előállításához szükséges nyersanyagokat, eszközöket, elterjedt élvezeti cikkeket. (pl. cigaretta, szörp, bor). Továbbá kizárta belőle azokat, amelyek kizárólagos fényűzési célokat szolgálnak.

Egyes közszükségleti cikkeknek minősült:

685. E. H. *A házi mérleg közszükségleti cikk.* (2/1921.)

687. E. H. *Az arany, mivel az államnak hitele és teljesítőképesége szempontjából nélkülözhetetlen* (518/1921.)

688. E. H. *Az ezüstérmék közszükségleti cikkek.* (5219/1921.)

707. E. H. *A szivar közszükségleti cikk.* (1713/1921.)

Bab (Kúria 1315/1940.)

Batisztsifon (Kúria 1560/1928.)

Lenvászon (Kúria 272/1934.)

Hús (sertés) (Kúria 1575/1941.)

Porcellán szigetelő: A távirdák és távbeszélők felszereléséhez, mint az átlagos kultúremler által rendszerint igénybe vett, de az állami életben is nélkülözhetetlen intézmény fenntartására szükséges porcellán hangszigetelők: közszükségleti cikkek.” (689. E. H. Kúria 935/1921.)¹⁹

¹⁶ NAGY: i. m. 17. o.

¹⁷ KLIVÉNYI Lajos: *Árdrágító visszaélések a Magyar Királyi Kúria határozatainak tükrében*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941, 2. o.

¹⁸ NAGY: i. m. 17. o.

¹⁹ KLIVÉNYI: i. m. 7-12. o.

2.2. Ki állapította meg, hogy mi tekinthető közszükségleti cikknek?

Fordított megközelítésben: *az áru nem közszükségleti cikk, ha az a közönséges átlagos szükségérzetet meghaladó igények és magasabb rendű szükségletek kielégítésére szolgál.* (XIII. 386.-C. 5767/1938.)²⁰

A 8300/1939. M. E. számú rendelet 4. szakasza rendelkezett arról, hogy kétség esetén az Árelenőrzés Országos Kormánybiztosa volt jogosult valamely iparcikk közszükségleti cikknek minősítését megállapítani, emellett ez a szakvélemény a bíróságok részére nem bírt kötelező erővel. Ráadásul a kétség esetét a jogalkotó külön kiemelte, ami egy decentralizált szervezetrendszerre utalt ezen a téren. Ezt pedig az uzorabírók jogi nézetétől függött, milyen területen lehet a Kormánybiztosságnak a szóban forgó kétség esetén minősítési hatásköre közszükségleti cikkekre vonatkozóan. Külön említette a szakvélemény alkalmazhatósági területeit, a rendeletben foglalt mezőgazdasági terményekre és iparcikkekre értendően.²¹

Az Árelenőrzés Országos Kormánybiztosa „*a m. kir. minisztérium által az áralakulás hatályosabb ellenőrzése tárgyában kibocsátott és a 4110/1939, valamint 7440/1939. M. E. számú rendeletekkel módosított 2220/1938 M. E. számú rendelet alapján kerül kinevezésre.*”²² Útmutatót a Magyar Királyi Kúria szolgáltatott a kérdésben: „*Minél magasabb fokon áll a kultúra, minél fejlettebb a gazdasági élet, minél általánosabb a jólét, annál tágabb a közszükségleti cikk fogalma, annál számosabbak s felsőbbrendűek a közszükségleti cikkek s annál szűkebb körben mozognak a fényűzési cikkek.* (Kúria 5601/1925.)”²³

2.3. Ki határozta meg a hatósági árakat?

Hatósági árat csak a Kormánybiztosság állapíthatott meg, helyi szinten ármegállapításra a helyi hatóság csak akkor volt jogosult, ha erre jogosítványt kapott az Árelenőrzés Országos Kormánybiztosától, vagy kormányrendelet felhatalmazta ilyen jogkörrel. A bíróságnak kellett azt mérlegelni, hogy egy-egy esetben az ár arra jogosult hatóság által lett-e megállapítva. „*Ez nem tény, hanem jogkérdés.* (Btk. 81., 82. 694. E. H.)”²⁴

2.4. Hogyan történt az ármegállapítás?

Árat kétféle módon határoztak meg, egyrészt ennek a keretét a 8300/1939. M. E. számú rendelet adta, „*amely az 1939. augusztus 26-iki árszintet rögzíti és vita esetén szükségessé teszi a piaci átlagár külön megállapítását,*” másrészt az Árelenőrzés Országos Kormánybiztossága által kibocsátott rendeletekkel alkották meg, amely „*utóbbi számos esetben összességében állapítja meg az egyes áruk legmagasabb árát.*”²⁵

²⁰ NAGY: i. m. 20. o.

²¹ KLIVÉNYI: i. m. 15. o.

²² DOBROVICS Károly: *Anyaggazdálkodás és árszabályozás*, Az anyaggazdálkodás és árszabályozás kiadóhivatala, Budapest VII. Rákóczi út 32. Budapest, 1940, 315. o.

²³ KLIVÉNYI: i. m. 15-16. o.

²⁴ NAGY: i. m. 21. o.

²⁵ NAGY: i. m. 27. o.

2.5. Mit jelentett a legmagasabb ár kifejezés?

Az 1920. évi XV. törvénycikk 1. szakaszának 1. pontja csupán árat, a 2. szakasz már árat vagy egyéb ellenszolgáltatást is említett.

Az itt tárgyalt törvényhely a maximális ár túllépését büntette. Ennek alapjául a 8300/1939. M. E. számú rendelet szolgált, mely a közszükségleti cikkekre, iparcikkekre, és a rendelet szabályozása alá eső mezőgazdasági terményekre nézve állapította meg az 1939. augusztus 26-án rögzített árak maximálását.²⁶

A bíróság csak a maximális ár túllépésének esetét vizsgálta ilyenkor, amennyiben ezt meghaladta az elkövető, abban az esetben el kellett ítélni, mert semmilyen jogcímen nem követhetett el senki árdrágítást, ami maximális ártúllépést valósított meg. Ebbe nem lehet árképző semmilyen költség, haszonkulcs, vagy ráfordítás.²⁷

A Kúria jogi állásfoglalása szerint: „A közszükségleti cikknek a hatóságilag megszabott legmagasabb ára a termelési, előállítási, fuvarozási és minden egyéb költségeket is magában foglalja s így e cikknél kalkulációnak már nincs helye és közömbös, hogy e cikknél a kereskedő milyen haszonkulccsal dolgozik. (Kúria 2322/1940.)”²⁸

Konkrét példán keresztül figyelhető meg az elkövetési mód:

„A vádlott fenyőfa (karácsonyfa) viszonteladójaként 1941. december 18-án, Szegeden a Horváth Testvérek cégtől 25 pengőért vásárolt két lényegében egyforma minőségű négy méter magas fenyőfát és azt a szegedi karácsonyfa piacon más fákkal együtt árusította. Naponta egy-egy pengő helypénzt fizetett. Az említett két fenyőfa közül az egyiket az algyői óvoda részére eladta 14 pengőért, a megmaradt ugyanakkora és azonos minőségű fáért az érdeklődő vevőktől 20 pengő vételárat kért. Ilyen tényállás mellett, ha vádlott a 2. napi helypénzt kizárólag az említett 2. drb. fa után fizette volna, akkor a 2 P. helypénzzel együtt a 2 drb. fenyő ára összkiadása 27 P. volt. Tekintettel arra, hogy a fenyőfa legmagasabb árát hatóságilag nem állapították meg. Kétségtelen, hogy a karácsonyfa idénycikk lévén, annak eladási ára megállapításánál nem lehet a kereskedelmi életben általában szokásos 10-12 %-os haszonkulcsot irányadónak tekinteni, hanem figyelemmel az ily cikk árusításánál felmerülő nagyobb rizikóra 40 %-ot lehet, mint méltányos hasznot kalkulációba venni, mint olyan hasznot, amely az ily ügyleteknél megengedhető.” 40 %-os haszonkulcs a 13 pengő 50 fillér beszerzési ár vonatkozásában öt pengő 40 fillér lett volna a megengedett összeg. Ezt messze meghaladta a 20 pengő, amit a terhelt kért egy fáért, tehát hat pengő 50 fillér haszonnal kalkulált árat követelt, ami a méltányosnak ítélt legnagyobb hasznot is meghaladta.²⁹

2.6. Hogyan volt értelmezhető a tájékoztató ár?

Az 1920. évi XV. törvénycikk 2. szakasza szerint: „Az 1. szakasz 2. pontja alapján nem büntethető az, aki olyan közszükségleti cikkért, amelyre nézve a törvény értelmében az erre feljogosított hatóság tájékoztató árat állapított meg, vagy olyan árat vagy egyéb ellenszolgáltatást követel, köt ki, vagy fogad el, amely a tájékoztató árat meg nem haladja.”³⁰ A tájékoztató árat meg el kellett határolni a Kormánybiztosság által meghatározott maximális ár mértékétől. „Tájékoztatási ára ma már csak azoknak a cikkeknek lehet, amelyekre az általános rögzítés (8300/1939. M. E. számú rendelet) nem terjed ki, és amelyekre nézve az

²⁶ NAGY: i. m. 22. o.

²⁷ KLIVÉNYI: i. m. 19. o.

²⁸ KLIVÉNYI: i. m. 26. o.

²⁹ VARGA: i. m. (2020) 20-21. o.

³⁰ NAGY: i. m. 51. o.

*Á.O.K. nem állapított meg összegszerű árat.*³¹ Ilyenek voltak például az idényjellegű cikkek. Ugyanis, ez a cselekmény akkor vált büntethetővé, ha a méltányos nyereségnél nagyobb haszonnal kalkuláltak az adásvételen.

A Kúria kimondta: „*A tájékoztató ár túllépése magában véve nem bűncselekmény. E túllépés azonban amennyiben a követelt vételár a méltányos hasznot meghaladó nyereséget foglal magában, az Á. v. 1. szakasz 2. pontjában meghatározott áruuzsora tényálladékát valósítja meg. (B. H. T. 73.kötet 141. lap)*”³²

2.7. Mit jelentett a méltányos haszon?

Egzakt módon a méltányos haszon nagyságát nem egységesítették, „*annak megállapítása a bűnperben a szabad bírói mérlegelés tárgyát képezi*”. A bíróságok gyakorlata volt, hogy a gyáraknál 3-5, a nagykereskedőknél 6-8, a kiskereskedőknél 8-10, esetleg 12% tiszta hasznot ismernek el méltányosnak mondható haszonnak. Ezek a százalékos megjelölések természetesen csak kiindulópontként szolgáltak, mert a méltányos haszon nagyságát a bíróságok minden esetben egyénileg állapították meg, a szóba jöhető valamennyi feltétel és tényező, valamint körülmény figyelembevételével, azaz a beszerzési ár és költségek egymásra ható rendszerében. A beszerzési ár, amelyen a gyár a nagykereskedőnek értékesített, és amin a nagykereskedő továbbadta a kiskereskedőnek, beleszámítva ennek erről a részről felmerült áruforgalmi költségeit. A méltányos haszon kialakításánál fontos mérlegelendő tényezőnek számított, hogy mennyi idő alatt térült meg a befektetett tőkéje az árdrágító visszaélésen kapott terheltek.³³

„*Adott esetben a megállapított 12%-os nyereség is kellő alapot nyújt arra a következtetésre, hogy vádlott nyeresége meghaladta a méltányos hasznot, mert a vádlott befektetett tőkéjének néhány nap alatt való megforgatásával, tehát igen rövid idő alatt érte el. (Kúria 5482/1939.)*”³⁴

Egyébiránt „*az a körülmény, hogy a kereskedő kis forgalmat bonyolít le, a méltányos haszon kulcsának a közszükségleti cikkeknél való felemelését nem indokolja. (Kúria 2756/1939.)*”³⁵

2.8. Ki lehetett az árdrágítás alanya?

Az árdrágítás különböző tényállásainak széles körű elkövetői rétegét lehetett megkülönböztetni, vagyis nem csak klasszikus módon iparos, kereskedő válhatott azzá, a cselekmény elkövetése minősített akár egy östermelőt, (saját termelésű zöldségek, tojás, tej, B. III. 5766/1922), sőt akár háziasszonyt, aki a maga előállított közszükségleti cikket magasabb áron kínálta, akár kényszer hatására is, mint a lejjebb hozott példán keresztül látszik, mennyire sarkos logika alapján vált valakiből üzérkedő. Valamint a közalkalmazott, aki ezzel a státusszal összefüggésben kapott kedvezményes árut a meghatározott hatósági áron felül adja el.³⁶

Az 1920. évi XV. törvénycikk 1. szakaszának 7. pont szerint Dr. Angyal Pál megfogalmazásában „*elkövetője a vétségnek csak olyan személy lehet, akinek gazdasági szemszögből kötelessége a forgalombahozatal céljára rendelt közszükségleti cikkeknek áruba bocsátása. Ezek a termelő, gyáros, előállító, iparos és kereskedő.*”³⁷

³¹ Uo.

³² NAGY: i. m. 52. o.

³³ KLIVÉNYI: i. m. 37-38. o.

³⁴ KLIVÉNYI: i. m. 38. o.

³⁵ Uo.

³⁶ NAGY: i. m. 21. o.

³⁷ ANGYAL Pál: *A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények. Árdrágító visszaélések. A fizetési eszközökkel elkövetett visszaélések*, Széchenyi Irodalmi és Művészeti R.-T. kiadása, Budapest, 1941, 108. o.

A lánckereskedők, és az árdrágító visszaélések elkövetői szinte majdnem minden esetben a háború és az azt követő állapotok által áldozattá vált munkás, kereskedő, iparos vagy östermelő réteg közül kerültek ki, a körülmények áldozatává váltak, akiknek 90%-a tisztességes nyereséggel is beérte volna.³⁸

Érdekes eset a kényszerből történő árdrágításra: „Egy hadiasszonyról van szó, akinek férje még ma is távol van, hat év óta Szibéria halálmezőin van fogságban s aki egyedül munkálja kis 15 holdnyi földjét esőben, viharban, sárban, fagyban, hőségben, egyedül jár ki két kis lován, hogy négy kis apró gyermekének kenyeret adhasson és a gazdaságot fenntarthassa, míg férje a hadifogságból haza nem kerül. Megjelentek nála télen a csempészek és gabonaeladásra csábították. A hadiasszony nem akart eladni a szükségélelmiszer-készletéből, de amikor a csempészek rámutattak kis gyermekeinek rongycs ruházatára, télen is meztlábás lábacskaíra és fitogtatták előtte a nagy numerusu bankókat, megszédült és rábeszélésre átengedett egy keveset szűkös élelmiszerkészletéből. Am a szemfüles csendőr elfogta a csempészt, a csempész pedig elárulta az eladót, odavezette hozzá a csendőrt, aki visszaadatta a búza árát, a búzát elkobozta, a csempészt eleresztette és a hadiasszonyt 1000 korona pénzbírságra büntették.”³⁹

2.9. Hogyan jutott a hatóság tudomására az árdrágítás?

Gyakori volt az árelenőrök vásárlása, aminél sokszor védekezett az eladó azzal, hogy nem volt komoly az eladási szándék. Egy adásvétel során valószínűsíthető volt, hogy minkét fél részéről egyező akarattal történik, de az ártúllépés cselekményének elkövetésénél nem volt ennek gyakorlati jelentősége, mert az ár kikötése és követelése befejezett cselekményt valószínűsített törvényileg.⁴⁰

„Hatósági közeg kérdésére adott válasz az árkövetelés tényálladékát kimeríti, tekintet nélkül arra, hogy a tettes az ügyletet valóban a követelt ár mellett kívánja-e létrehozni. (Bsz. 2753/1941.)”⁴¹

Másik mód a feljelentés volt, amit egy fordított érvelésből lehet a legjobban kimutatni az 1920. évi XV. törvénycikk 1. szakasz 7. pontjára hivatkozva, mivel azért volt szükséges szankcionálni ezt a magatartást, mert büntetlenség esetén az árdrágítók bojkottálnák azokat a forgalomból, akik feljelentették őket árdrágító visszaélés elkövetése miatt.⁴²

2.10. Milyen magatartás valósította meg az elkövetési tényállásokat?

Az árdrágítással kapcsolatos ügyek nagy többségét az 1920. évi XV. törvény 1. szakaszának 2. bekezdésében megállapított áruuzsora tényállásai tették ki.⁴³

A háborús áruhiány konszolidálódása a lánckereskedés és árufelhalmozás, - mint elkövetési mód - csökkenését eredményezte, ugyanakkor folyamatosan változtak az elkövetési magatartások.

Ugyancsak György Ernő számol be a bűncselekmények elkövetési módjai körében bekövetkezett változásokról, az elkövetési tényállás keresztmetszete átalakult: a háborús áruhiány konszolidációja fokozatosan kivezette a lánckereskedés, közvetítő kereskedés

³⁸ VARGHA: i. m. 59. o.

³⁹ *Nemzetgyűlési Napló II. kötet.* A Nemzetgyűlés 31. ülése, Szijj Bálint, 1920, 131. o.

⁴⁰ NAGY: i. m. 27. o.

⁴¹ Uo.

⁴² *1920. évi XV. törvénycikk az árdrágító visszaélésekről.* In: Az 1920. évi törvények gyűjteménye. Belügyminisztérium, Budapest, 1920. 73.

⁴³ GYÖRGY Ernő: Igazságügyminiszteri utasítás árdrágítási ügyekben, *Jogtudományi Közlöny* 1924/1. szám, 3. o.

gyakorlati megvalósítását, mert az árubeszerzés folyamatos működése kiszorította a spekulánsok tevékenységét. „(A lánckereskedő helyett a behozatali engedélyek spekulánsai aktuálisak manapság.) Minden büntetőtörvénynél erőteljesebben törte le a lánckereskedelmet a forgalmi adótörvény. A 3%-ot minden átruházásnál nagyon kevés cikk bírja el. Az árúfelhalmozás, mint büntetőjogi kritérium szintén csak háborús árúhiány mellett képzelhető el.”⁴⁴

Aki a közszükségleti cikket elrejtette, megsemmisítette, tönkretette azt, vagy a forgalom elől visszatartotta, áruelevonás bűncselekményét valósította meg. Valamint hamis adat, vagy hamisított okirat felhasználásával elkövetett cselekmények, amik a hatóság kijátszásával, félrevezetésével jártak, befejezett tényállást voltak képesek megvalósítani.

A legegyszerűbb elkövetési cselekményt, már az általános árajánlatot is büntetni rendelte a törvény, ha az a maximális árnál magasabb volt.⁴⁵ Ártúllépés fennállása az alábbi tényállásoknak feleltethető meg, nevezetesen: a megengedett legmagasabb árnál magasabb árnak követelése, kikötése, elfogadása. A kikötés a kölcsönös megegyezést jelentette a felek között, az elfogadás már egy kicsit árnyaltabb volt, mert az eladó nem követelt lényegében magasabb árat, de a vevő kérését ilyen irányban nem utasította vissza. Az elfogadás egyező akarati cselekmények kivitelezését jelentette, egyező magatartást az ügylet lebonyolítása végett.

A követel szó értelme a Kúria 697. sz. Elvi Határozata szerint: „A követel szó fogalmát a törvény alkalmazása szempontjából kimeríti már az olyan pusztá kijelentés is, mely szerint valaki közszükségleti cikk árát a megengedettnél magasabb árra mondja.”⁴⁶ Az 1. szakasz utolsó bekezdése olyan tényállásokat tartalmazott, melyek a kísérlet megvalósítására alkalmasak és ezt is elrendelni büntették a vonatkozó törvény megfelelő szakaszai alapján.

„Aki az 1-7. pontokban felsorolt cselekmények valamelyikének elkövetésére felhív, ajánlkozik, vagy másokkal összebeszél vagy egyesül, a kísérletre vonatkozó szabályok szerint büntetendő.”⁴⁷

A felhívást megvalósította a mások akaratára ható nyilatkozat. Mellette felajánlkozásnak számított az, és szintén büntetendő volt a fenti pontok alapján, „aki felkínálja magát az árdrágító visszaélés elkövetésére”. Még a másokkal összebeszélés, valamint az egyesülés a bűncselekmény elkövetésének megvalósítását hivatott elrendelni a hivatkozott pontok alapján.⁴⁸ A törvény alkalmazása során különbséget kellett tenni az előkészületi, a kísérleti szakaszban maradt, és a befejezett cselekmény minősítése között.

2.11. Mennyire volt hatásos a törvény, hogyan érvényesült a jogerős ítéletek tükrében az elkövetéssel szembeni visszatartó erő?

A királyi törvényszékek jogerősen befejezett büntetőügyeinek tükrében, a statisztikai arányok összehasonlításával az 1920-as években, az árdrágító visszaélések alakulását lehet követni, az ismertté vált büntetések, bűnhalmazatok, kísérletek valamint a kiszabott szabadságvesztés időtartamának keresztmetszetében. Fontos képet kaphatunk a törvény bevezetése utáni években ezen bűncselekmény részleteinek vonatkozásában, hogy konzekvenciaként a visszatartó erő, és az újabb elkövetési mód gyakorisága hogyan változott.

⁴⁴ GYÖRGY, i. m. 4. o.

⁴⁵ NAGY: i. m. 27. o.

⁴⁶ KLIVÉNYI: i. m. 17. o.

⁴⁷ 1920. évi XV. törvénycikk az árdrágító visszaélésekről. In: Az 1920. évi törvények gyűjteménye, Belügyminisztérium, Budapest, 1920. 72.

⁴⁸ ANGYAL: i. m. (1941) 109. o.

Bűnhalmazat tekintetében az 1921-es és 1922-es év hasonló arányt mutat, előzőben 25, még az utóbbi évben 20 volt ennek a száma, a kísérleteket tekintve is majdnem megegyezik, előző 30, még az utóbbi, az 1922-es évben 31 ismertté vált elkövetés történt, törvényszékre eljutott szinten, jogerős határozattal zárva.⁴⁹

Az 1923-as év kiugróan magas volt az előzőekhez képest bűnhalmazat tekintetében, 62 alkalom, még az 1924-es évre 20, és az ezt követő 1925-ös évre 12 esetre csökkent. A kísérletek tekintetében egy magas esést követően ismét megugrott ennek a száma. Az 1923-as év 347 kísérletéhez képest ez 1924-re 79-re esik vissza, majd 1925-ben ez a szám elég magas, 187 esetet jelentett.

A büntetések számának tekintetében is van észrevehető csökkenés, a felderített, és bíróságig jutott cselekmények tekintetében. Fogházbüntetésre 1921-ben 1-8 napig tartó legenyhébb fokozatra feltételes 12 fő lett ítélve, nem feltételes 183 személy. 9-15 napig tartó szabadságvesztés feltételes nem, nem feltételes pedig 60 alkalommal került kiszabásra. 16 naptól 1 hónapig feltételes 3 fővel, nem feltételes 32 fővel szemben intézkedtek, 1-3 hó között 13, 3 hónapnál több idejű fogházat 7 esetben szabott ki a bíróság. A börtönbüntetést tekintve 6 hónaptól egy évig terjedő büntetést egyszer hoztak az 1921-es évben.⁵⁰

Az 1922-es év adataiban némi változás vehető észre. Fogház kiszabására feltételes 51 alkalommal került sor 1-8 napig tartó időszak tekintetében, nem feltételes 321 alkalommal.⁵¹ 9-15 napig kitöltött büntetés feltételes 2 esetben, nem feltételes 147 esetben vált jogerőssé. 16 naptól 1 hónapig tartó fogházra feltételes nem ítéltek senkit, viszont 116 esetben vált ez a büntetés nem feltételes kiszabottá. 1-3 hónap között 52 esetet, 3 hónaptól több időt pedig 21 esetet mutat a statisztika.⁵² Börtönnel ebben az évben 6 hónapig tartó időszakra 2 esetben, 6 hónap és egy év közötti időtartamra 6 esetben, egy évnél hosszabb időre pedig egy esetben történt a büntetés meghozatala.⁵³

Fogházbüntetés fokozatban az 1923-as évben 1-8 napig feltételes 5 fő, nem feltételes 412 fő lett elítélve, 9-15 napig tartó fogházbüntetést feltételes 2 fő, nem feltételes 234 fő kapott, valamint 16 naptól 1 hónapig tartó időtartamra feltételes 3 fő, nem feltételes 185 fő lett ilyen joghátránnyal szankcionálva. Ugyancsak fogház fokozatban 1 hónaptól 3 hónapig tartó időszakra 132 esetben került sor büntetés kiszabására, míg 3 hónapnál hosszabb időt 24 esetben hozott a bíróság. Az 1923-as évben börtönfokozatú szabadságvesztés 6 hónapig tartó határidővel 12 esetben, 6 hónaptól egy évig tartó szabadságvesztés pedig 8 esetben lett meghozva.⁵⁴

Az 1924-es év minden fokozatú büntetés tekintetében csökkenést eredményezett, a felderített és törvényszék elé kerül ügyek vonatkozásában. Fogház minősítésre, 1-8 napig 2 esetben feltételes, 172 esetben nem feltételes került sor. 9-15 napig tartó szabadságvesztésre feltételes nem került sor, nem feltételes 126 alkalommal intézkedtek, míg 16 naptól egy hónapig tartó fokozatot feltételes egy főre sem, nem feltételes pedig 73 főre róttak ki. 1-től 3 hónapig tartó szabadságvesztéssel, fogház fokozatban az 1924-es évben jogerősen 58 főt sújtottak, míg ezzel szemben 3 hónapnál több idejű büntetést 17 fő kapott. A

⁴⁹ Kormányjelentés és statisztikai évkönyv, Statisztikai évkönyv 1921-1922, C. Statisztikai évkönyv, V. Állami év törvényhatósági élet, C. jogszolgáltatás: *A jogerősen befejezett büntetőügyek 1921-ben és 1922-ben*, 236.

⁵⁰ Statisztikai évkönyv 1921-1922, i. m. 237.

⁵¹ Statisztikai évkönyv 1921-1922, i. m. 243.

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Kormányjelentés és statisztikai évkönyv, Statisztikai évkönyv 1923-1925, C. Statisztikai évkönyv, V. Állami év törvényhatósági élet, C. jogszolgáltatás: *A jogerősen befejezett büntetőügyek 1923-tól 1925-ig*, 302.

börtön minősítés 6 hónapig tartó intervallumban 2, míg 6 hónaptól egy évig tartó időszakra 5 esetben ítélték el a bűnelkövetőket.

Az 1925-ös év a célzott joghatásra újabb csökkenést eredményezett, fogház fokozatban az 1-8 napig tartó intervallumra senkit nem ítélték feltételesen, nem feltételesen 54 ember kapott ilyen büntetést. 9 és 15 nap közti elzárásra feltételesen szintén nem lett elítélve senki, nem feltételesen 52 esetben került ez kihirdetésre. 16 naptól egy hónapig tartó időszakra sem lett senki elítélve a statisztikák szerint feltételesen, nem feltételesen pedig 32 esetben jártak el ilyen büntetést kiszignózva. 1-től 3 hónapig fogházbüntetést 46-an kaptak, 3 hónapnál több időt 4 esetben szabtak ki. Börtönbüntetést 6 hónapig tartó időre 2 fő kapott, ugyancsak 2 fő lett elítélve 6 hónaptól 1 évig tartó szabadságvesztés büntetésre.⁵⁵

Összegzés

Az árdrágító visszaélések súlyos problémát jelentettek Magyarországon a Horthy-korszakban, ezért, mint kormányzói szintű célkitűzés, és mint társadalmi igény fogalmazódott meg az árdrágítással szembeni határozott, szabályozott fellépés gondolata. Cikkemet történeti áttekintéssel nyitottam meg, ebben elhelyeztem a nemzeti igénynek azokat a mozzanatait, melyek a korszellemmel párosítva képet festettek az árdrágítás tényállásának részletes magyarázatához, azoknak a hiányosságoknak a felszámolására tett kísérlethez, amelyek az erkölcsi és gazdasági romlást és hanyatlást eredményezték. Ez véleményem szerint egyrészt hozzájárult a jogszabályi környezet intézményes befolyásolásának az igényéhez, fejlesztéséhez, másfelől az egyensúly megteremtésének kísérletéhez az állam és az egyén vagyoni érdekei között. Ezen túl fontosnak tartottam azoknak a fogalmaknak, elkövetésre vonatkozó megállapításoknak és meghatározásoknak a magyarázatát, amelyek alapján kimutatható az akkori társadalmi értékrend és ennek büntetőjogi vetülete. Valamint hozzájárultak a bíróságok jogértelmező tevékenységéhez. Keretbe foglaltam a cselekményt jellemző anyagi és tárgyi feltételek rendszerét, az árakra vonatkozó hatósági hatáskört és illetékességet, valamint a jogerős ítéletek tükrében a törvény visszatartó erejét elemeztem. Ennek vonatkozásában a statisztikai arányok összehasonlításával, a korai '20-as évek árdrágító visszaéléseinek alakulását követtem büntetések, bűnhalmazatok, kísérletek, valamint a kiszabott szabadságvesztés időtartamának keresztmetszetében. Végül megállapítottam, hogy az árdrágító visszaélések ellen hozott 1920. évi XV. törvénycikk a jogszabályi keretrendszer célkitűzéseit – az elkövetés mennyiségi csökkenésének tükrében – megvalósította, a királyi törvényszékek ítéleteinek statisztikáiban jelentős visszaesés tapasztalható az elkövetés számszerűségében és végrehajtási fokozatának tekintetében egyaránt. 1923-ban némi kiugrás kimutatható ugyan, de ezt követően 1925-re az elkövetési magatartást szankcionáló jogerős határozatok száma elenyésző volt. Ez alapján elmondható, hogy a célkitűzés ebben a tekintetben megvalósult, a visszatartó erő érvényesült, és az áruforgalom zavartalanúsága biztosítottá, szervezettebbé és kiszámíthatóbbá vált.

⁵⁵ Statisztikai évkönyv 1923-1925, i. m. 302.